

JUHLAJULKAISU

PAAVO KASTARI

1907 · 13/11 · 1977

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1978. Vammalan Kirjapaino Oy.

ISBN 951-9068-80-5 (sid.)

ISBN 951-9068-81-3 (1/2 nahk.)

ISBN 978-951-855-872-2 (PDF)

Vertaileva hallitusjärjestelmätutkimus

Paavo Kastari on saanut aikaan enemmän kuin kukaan toinen nykypolven oikeustieteilijöistä Suomen valtio-oikeuden tunnetuksi tekemisessä ulkomailla Skandinavian ulkopuolella. Eduskunnan kirjaston kortisto luettelee hänen nimensä kohdalla kunnioitettavan määrän julkaisuja, useille eri kielille käännettyjä. Hän on seurallinen luonne ja ahkera matkustaja, joka vierailuluennoillaan ja osallistuaan erilaisiin yhteydenpitotilaisuuksiin on rakentanut henkilökohtaisia suhteita lukuisiin ulkomaisiin virkaveljiin. Lyhyesti sanoen: hän on Suomen valtio-oikeuden toimelias ja menestyksellinen suurlähettiläs.

Mikä olisikaan Paavo Kastarille omistettua juhlanjulkaisua sopivampi foorumi esitellä suunnitelmia vertailevan valtio-oikeustieteen kehittämiseksi?

Mitä oppia voisimme saada ulkomailta pyrkiessämme kehittämään oman maamme hallitusjärjestelmää eli ylimmän toimeenpanovallan aparaattia sellaiseksi, että kansanvaltaisuusperiaate ja tehokkuus-tarve tulevat yhteensopeutetuiksi mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja tasapainoisesti?

Kun lähdetään länsimais-demokraattisen poliittisen ideologian pohjalta, voi nykyisistä valtiojärjestyksistä tuskin enempää kuin kolmisenkymmentä tulla vertailukohteina huomioon otetuiksi. Poimin Suomen valtiokalenterin luettelosta »Ulkovaltain edustus Suomessa» kaksikymmentä valtiota, niistä 15 eurooppalaista ja 5 Euroopan ulkopuolelta:

1. Alankomaat
2. Amerikan Yhdysvallat
3. Australia
4. Belgia
5. Irlanti
6. Islanti

7. Iso-Britannia ja Pohjois-Irlanti
8. Israel
9. Italia
10. Itävalta
11. Japani
12. Kanada
13. Kreikka
14. Norja
15. Portugali
16. Ranska
17. Ruotsi
18. Saksan liittotasavalta
19. Sveitsi
20. Tanska

Nämä 20 valtiota voidaan hallitusrakennelmaa perusteena pitäen karkeahkosti jakaa neljään ryhmään seuraavasti:

1. Sveitsi
2. Yhdysvallat
3. Kreikka, Portugali ja Ranska
4. Jäljelle jäävät 15 maata (parlamentaarisesti hallitut valtiot)

Sveitsille on ominaista käytännöllisesti katsoen pysyvä kaikkien (suurimpien) puolueitten hallitus (= seitsenjäseninen liittoneuvosto) ja lukuisat kansanäänestykset. Sen hallitusjärjestelmä, jossa ei tunneta parlamentaarista periaatetta, on meille varsin kaukainen.

Enemmän huomiota ansaitsee Yhdysvaltain puhtaasti presidentti-valtainen järjestelmä, vaikkakin parlamentarismi on myös sille kokonaan vieras. USA on mielenkiintoinen meidän kannaltamme sen vuoksi, että presidenttivaltaisuus on — parlamentarismen rinnalla — toinen Suomen hallitusjärjestelmän komponenteista.

Neljännän ryhmän muodostavat parlamentaarisesti hallitut valtiot. Niiden tyyppitunnusmerkkinä on ylimmän toimeenpanovallan keskittyminen parlamentin luottamuksen varassa toimivan hallituksen käsiin valtion päämiehen jäädessä toissijaiseen asemaan sillä tavoin, että hallitus ei ole hänestä riippuvainen. Yhdeksän näistä parlamentaarisista valtioista on monarkioita, kuusi tasavaltoja. Mutta yhteistä on kaikille se, että valtionpäämies on pääasiallisesti vain valtiokokonaisuuden henkilöllinen edustaja, joka on vailla merkittäviä valtaoikeuksia.

Normaaliparlamentaariset valtiot ovat meille — meidän oman parlamentarismikomponenttimme osalta — mielenkiintoisia vastaavin tavoin kuin Yhdysvallat presidenttivaltaisuuden osalta.

Tärkeimmän vertailukohteen muodostavat Suomelle kolmannen ryhmän maat: Kreikka, Portugali ja Ranska. Niissä yhdistyvät näet presidenttivaltaisuus ja parlamentarismi enemmän tai vähemmän samantapaisesti kuin Suomessa. Näihin sekajärjestelmien maihin Suomi hallitusrakenteeltaan lähimmin rinnastuu. Kaikissa neljässä presidenttivaltais-parlamentaarisen sekajärjestelmän maassa syntyy valtio-oikeudellisia probleemeja ja kysymyksenasetteluja, jotka ovat vieraita sekä puhtaasti presidenttivaltaiselle että normaaliparlamentariselle hallitusjärjestelmälle.

Kreikalla ja Portugalilla on aivan uudet valtiosäännöt. Kreikan nykyinen valtiosääntö hyväksyttiin 7.6.1975 ja annettiin 11.6.1975. Portugalin valtiosääntö on Perustuslakiasäättävän Kansalliskokouksen 2.4.1976 hyväksymä. Se astui voimaan 25.4.1976.

Kokemukset siitä, millaisiksi nämä valtiosäännöt reaalisesti muodostuvat, ovat niin lyhytaikaiset, että vertailut on toistaiseksi tehtävä kaikin varauksin ja miltei vain valtiosäännön tekstin pohjalla.

Valtiosääntönsä mukaan Portugali on suvereeninen tasavalta, joka perustuu ihmisarvon ja kansan tahdon tunnustamiseen ja tähtää luokattomaan yhteiskuntaan. Maareformi edellytetään toteutettavaksi, tuotantovälineet yhteiskunnallistettaviksi ja työväen valvonta yrityksissä vahvistettavaksi. Pluralismi omaksutaan turvaamalla poliittisen toiminnan vapaus ja kansalaisten perusoikeudet. Presidentti valitaan viisivuotiskaudeksi välittömällä kansanvaalilla. Uudestivalinta toisen kauden jälkeen on kielletty. Hallitusjärjestelmällä on yhteisiä piirteitä Suomen kanssa sikäli, että ministeristön tulee nauttia paitsi parlamentin myöskin presidentin luottamusta. Varsin erityislaatuiseksi ylimmän hallitusvallan käytön tekee presidentin riippuvuus Vallankumousneuvoston myötävaikutuksesta eräiden tärkeimpien hallitusasiain päättämisessä. Neuvoston puheenjohtajana on presidentti. Sen jäseninä ovat sotavoimien esikuntapäälliköt sekä 14 muuta upseeria, samoin myös pääministeri, jos hän on sotilas.

Kun Kreikan pääministeri Karamanlis (konservatiivi) joulukuussa 1974 toi julkisuuteen ehdotuksensa uudeksi valtiosäännöksi, oppositio arvosteli sitä ankarasti leimaten ehdotuksen autoritääriseksi, totalitääriseksi, gaullistiseksi ja epädemokraattiseksi. Ehdotus on laadittu tyydyttämään yhden ainoan henkilön (= Karamanlis) tarpeita, sanottiin. Otaksuttiin, että Karamanlis tavoitteli presidentin

virkaa. Hän oli viettänyt kymmenkunta vuotta kestäneen maanpakolaisaikansa Ranskassa ja häntä pidettiin de Gaullen innokkaana ihailijana.

Ranskan presidenttivaltais-parlamentaarinen valtiosääntö vuodelta 1958 olikin selvästi ollut Karamanlisin valtiosääntöehdotuksen esikuvana erityisesti sikäli, että ehdotus antoi presidentille laajat itsenäisesti käytettävät valtaoikeudet. — Parlamentti teki ehdotukseen lukuisia muutoksia. Presidentin valtaoikeudet ovat vähäisemmät kuin Suomessa, mutta kuitenkin niin suuret, että Kreikka valtiosäännön tekstin pohjalla näyttää sijoittuvan lähemmäksi presidenttivaltais-parlamentaarisia sekajärjestelmiä kuin normaaliparlamentaarista hallitusrakennelmatyyppiä. Kumpi suuntaus käytännössä pääsee voitolle, ei vielä ole nähtävissä. Pantakoon kuitenkin merkille, että presidentiksi tuli kesäkuussa 1975 Tsatsos. Karamanlis jäi pääministeriksi.

Ylivoimaisesti tärkein vertailukohde kolmannen ryhmän maista on meidän kannaltamme Ranska. Se on hallitusjärjestelmältään rinnastettavissa Suomeen läheisemmin kuin mikään muu maa. Poliitiikka-aikakauslehdessä 1976 s. 164—187 on julkaistu kirjoitukseni »Ranskan hallitusjärjestelmä, mitä siitä opimme?». Olen siinä esitellyt viidennen tasavallan valtiosääntöä ja sen aiheuttamaa tieteellistä ajatustenvaihtoa. Olen esittänyt joitakin vertailuja Ranskan ja Suomen kesken. Järjestelmien rinnastuvuudesta olen todennut johtuvan mm., että kysymys, miten kansanvaltainen vastuu saadaan valtionpäämiehen henkilökohtaisen vallankäytön osalta toteutetuksi, on yhtä tärkeä Ranskassa kuin Suomessakin.

Kirjoitukseni, johon täten viittaan sitä enemmän selostamatta, perustuu varsin suppeaan ja yksinomaan kirjalliseen lähdeaineistoon. Arvelen onnistuneeni tuomaan esiin yhtä ja toista meidän maamme kannalta huomion arvoista sen lisäksi mitä muut, mm. *Paavo Kastari* (Helsingin Sanomat 26. 4. 1975 sekä 1. ja 5. 5. 1975; Suomen valtiosääntö, 1977, erit. s. 179—184), ovat Ranskan hallitusjärjestelmästä suomeksi esittäneet. Mutta vaatimatonta alkua pitemmälle en tässä yleisvertailussa ole päässyt.

Ranskan valtio-oikeudellisen tutkimuksen pohjalla liikkuu meikäläisestä vertailevasta näkökulmasta yhtä erityiskysymystä tarkastellen kirjoitukseni »Hallituslakko» (Lakimies 1976 s. 392—410). Asia on erityisen huomion arvoinen sen vuoksi, että presidentti Kekkonen näyttää pitävän hallituslakkoa tasavallan presidentin poliittisen vas-

tuun toteutumisen ehkä peräti ensisijaisena ja tärkeimpänä menettelymuotona. Kuten kirjoituksessani osoitan, voi parlamentti Ranskassa — toisin kuin asianlaita on Suomessa — saattaa presidentin sellaiseen asemaan, että siitä ei ole valtiosääntöisesti moitteetonta ulospääsyä. Päädyn siihen, että hallituslakko ei ainakaan meillä Suomessa loppujen lopuksi ole muuta kuin yksi poliittisen taistelun menettelymuoto lukuisien muiden joukossa. Siihen rinnastuvat läheisimmin parlamentin lainsäädäntölakko ja budjettilakko. Kaikille kolmelle on yhteistä se, että tavoiteltu päämäärä — presidentin pakottaminen eroamaan — voidaan saavuttaa vasta sen jälkeen kun valtiollinen elämä on melkoiseksi ajaksi saatettu sekasortoon. Ne eivät sovi kansanvaltaiseen hallitusjärjestelmään, jossa hallittavien luottamuksen menettäneiden hallitsevien vaihtamisen toisiin henkilöihin pitäisi voida tapahtua — kuten normaaliparlamentarismissa — nopeasti ja joustavasti, pitkäaikaista ja pahanlaatuista häiriötä aiheuttamatta. Hallituslakkorakennelmalla ei voida täyttää sitä kansanvaltaisen vastuun järjestelmässä olevaa aukkoa, jonka muodostaa presidentin henkilökohtaisen vallankäyttövastuun puuttuminen.

Paavo Kastari on niitä harvoja suomalaisia tutkijoita, jotka ovat jo aikaisemmin puuttuneet hallituslakko-ongelmaan. Väitöskirjassaan (v. 1940) Eduskunnan hajoitus Suomen oikeuden mukaan (s. 334—337) hän päätyy pitämään ministerilakkoa meidän valtiosäännöllemme vieraana tienä, joka ei pysy perustuslain asettamien rajojen puitteissa, mutta jonka yrittäminen kuitenkin saattaa »joissakin oloissa tulla käytännössä kysymykseen». V. 1969 julkaisemassaan teoksessa Valtiojärjestelmämme oikeudelliset perusteet hän — hallituslakkoa ollenkaan mainitsematta — omistaa kolmisenkymmentä sivua tasavallan presidentin vastuuseen liittyvien kysymysten pohtimiseen. Uusimassa teoksessaan Suomen valtiosääntö (1977) Kastari niinikään kirjoittaa presidentin vastuusta (s. 191 ss.), mutta ei käy tutkimaan hallituslakkokonstruktiota, vaikka nimenomaan viittaa presidentti Kekkosen 23.10.1967 pitämään esitelmään, jossa hallituslakko on asetettu keskeiseen asemaan tasavallan presidentin poliittisen vastuun toteuttamisessa.

Kastarin vaikeneminen lienee ymmärrettävä niin, että hän — yhtä vähän kuin minäkään — ei pidä hallituslakkoa meidän nykyiseen valtiosääntöiseen järjestelmäämme sisältyvänä tasavallan presidentin poliittisen vastuun toteuttamisen menettelymuotona.

Nähdäkseni Kastari tarkoittaa kahdessa viimeksi mainitussa teoksessaan asettua sille kannalle, että presidentin vastuu valtiosääntöi-

sesti toteutuu silloin kun hän toimikautensa päättymisen lähestyessä ja jo ennen valitsijamiesvaaleja asettuu uudelleen ehdokkaaksi.

Kuten olen jo aikaisemmin esittänyt (Kansa ja kansanvalta, 1974, s. 168) ei vastuu valitsijoille tai äänestäjäkunnalle tai kansalle — miten nyt sitten tahdotaankin sanoa — mielestäni ole vailla käytännöllistä merkitystä. Mutta se voi tulla kysymykseen vain uudelleenvalinta-asetelmassa ja on — muun ohessa vaalin välillisyyden ja presidentin virkakauden pituuden vuoksi — niin heiveröinen, että se ei lähestulkoonkaan riitä täyttämään kansanvaltaiselle vastuulle asetettavia vaatimuksia.

Siitä ajatuksesta, että presidentin vastuu toteutuisi valitsijamiesvaaleissa lausuu *Tuttu Tarkiainen* kirjoituksessaan »Tasavallan presidentin poliittisesta vastuusta» (v. 1967) näin: »Näyttää siis siltä, että puheena oleva ajatuskonstruktio tuskin kelpaa siihen tehtävään, jota varten se on kehitetty, so. peittämään poliittisen vastuunalaisuuden alueella havaittavaa aukkoa. On myös varsin epäiltävää, olisiko sen omaksumisella yleensä käytännöllistä merkitystä. Joka tapauksessa jonkin sellaisen menetelmän tulkitseminen vastuunalaisuussäännöstöön liittyväksi, joka ei sallisi viivyttelämätöntä reaktiota, vaan pakottaisi valitsijat varastoimaan mieleensä myönteiset ja kielteiset elämykset ja vaikutelmat kuuden vuoden pituiselta ajanjaksoilta kerrallaan, olisi yksistään äänestäjien poliittisen muistin lyhyiden vuoksi kovin epärealistista.»

Tosiasiallisesti on tasavallan presidentin kansanvaltaisen vastuun toteuttaminen uusintavaalissa saattanut tulla kysymykseen vain vuosina 1937, 1950, 1962 ja 1968. Siis vain neljä kertaa lähes kuudenkymmenen vuoden pituisena ajanjaksona. Ilmeistä on, että tämä ei lähestulkoonkaan täytä ylimmän hallitusvallan käyttäjälle kohtuullisesti ja järjenmukaisesti asetettavia vastuuvaatimuksia.

Sanomattakin on selvää, että presidentin valitseminen vaalilla ei riitä kansanvaltaisuuden takeeksi.

Lukijan mielessä saattaa herätä se vastaväite, että eduskunnan jäsen on samantapaisessa asemassa kuin presidentti. Valitseminen tapahtuu vaalilla ja vastinesanktiona on vain uudelleen valitsematta jääminen. Sanktio jää pois, jos kansanedustaja ei vaalikautensa päätyttyä asetu uudelleen ehdokkaaksi. Kun kerran katsomme kansanvaltaisen vastuun toteutuvan eduskunnan ja kansan välisessä suhteessa, niin miksei sitten kansan suhteessa presidenttiin?

Tähän on ensiksi sanottava, ettei vastuu eduskunnan suhteessa kansaan suinkaan toteudu ensiluokkaisella tavalla. Koko edustuksel-

linen järjestelmä on tinkimistä kansanvaltaisuusperiaatteesta tehokkuuden hyväksi. Se, että käytännöllisistä syistä on pakko yhdessä kohden turvautua kansanvaltaisuuden heikennettyyn toteuttamiseen, ei oikeuta heikentämään sitä vielä enemmän toisaalla.

Huomattakoon myös, että presidentinvaalin välillisyyks olennaisesti heikentää kansalaisen vaikutusmahdollisuuksia, ja että eduskunnan vaalikausi on paljon lyhyempi kuin presidentin virkakausi. Mutta ratkaisevaa laatua oleva ero eduskunnan jäsenen ja presidentin välillä on siinä, että vastuu eduskuntavaalissa kohdistuu keskeisesti puolueeseen, kun se taas presidenttiä valittaessa kohdistuu henkilöön. Kun ei näet ole oletettavissa, että jokin puolue eduskuntavaalissa vapaaehtoisesti vetäytyy syrjään, on valitsijoilla aina tilaisuus osoittaa tyytymättömyytensä siirtämällä äänensä toiselle puolueelle. Vastaavanlainen mahdollisuus puuttuu presidentin vaalissa silloin kun istuva presidentti ei asetu uudelleen ehdokkaaksi.

Ranskassa presidentti valitaan välittömällä vaalilla, mutta tästä huolimatta ei uudelleen valitsematta jäämistä pidetä riittävänä presidentin vastuun sanktiona. Katsotaan, että täytyisi olla mahdollista katkaista presidentin virkakausi. Yksi tutkija rakentelee vastuuaparaattia yhden, toinen toisen katkaisutavan varaan. Valtiosääntömuutoksiakin on ehdoteltu vastuujärjestelmässä presidentin vallankäytön kohdalla olevan aukon täyttämiseksi: kansalliskokoukselle olisi annettava valta määrätä toimitettavaksi ennenaikaiset presidentinvaalit.

Kuten tästäkin havaitaan, on Ranskasta löydettävissä runsaasti meidän kannaltamme mielenkiintoista vertailuaineistoa tutkittaessa presidentin vastuuseen liittyviä kysymyksiä.

Presidentin valitsemistapa on yksi niistä erityiskysymyksistä, jotka ansaitsevat huomiota punnittaessa kansanvaltaisuuden toteutumista tasavaltaisessa hallitusjärjestelmässä.

Tämän kirjoituksen alkuun koottu 20 valtion vertailuryhmä käsittää 11 tasavaltaa ja 9 monarkiaa. Kun tasavaltain osalta tarkastellaan valtionpäämiehen asemaa, erottuu tässäkin Sveitsi selvästi toisista. Liittopresidentti valitaan 7-jäsenisen liittoneuvoston piiristä yhtyneitten liittokokousten (Bundesversammlung) päätöksellä vuodeksi kerrallaan. Uudelleenvalinta seuraavaksi vuodeksi ei ole mahdollista. Presidentti toimii puheenjohtajana hallituksen istunnoissa ja hoitaa edustustehtäviä, mutta periaatteessa hänellä ei ole suurempia poliittisia valtaoikeuksia kuin hänen hallituskumppaneillaan.

Vertaileva hallitusjärjestelmätutkimus

Jäljelle jäävät kymmenen tasavaltaa tarjoavat runsaasti vertailuaineistoa, joka osoittautuu hyödylliseksi, kun käydään mahdollista valtiosääntömuutosta silmällä pitäen harkitsemaan, minkälaista menettelymuotoa käyttäen Suomen presidentti olisi valittava. Tärkein vertailukohde on tässäkin meidän kannaltamme Ranska. Lähinnä seuraavat Kreikan ja Portugalin uudet valtiosäännöt. Mutta myös Yhdysvaltain ja normaaliparlamentaaristen maiden kokemukset saatavat osoittautua huomion arvoiseksi.

Viittaan kirjoitukseeni Presidentin valitsemistapa Lakimiehessä syyskaudella 1977.

Pariisin I yliopiston (Pantheon-Sorbonne) presidentti *Francois Luchaire* on työtoverini Kansainvälisen Yliopistojen Liiton hallituksessa. Hän on valtiosääntöjuristi. Kerran maaliskuun alkupäivinä 1976 keskustelimme pitkään valtiosääntöasioista. Ajatus rakentaa yhteistoimintaa ranskalaisten ja suomalaisten tutkijain kesken kiinnosti häntä. Sovittiin, että hän tutkii mahdollisuuksia sen vireille panoon ranskalaisella taholla.

Maaliskuun 16 päivänä 1976 kaikkien valtiosääntöjuristien tuntema *Maurice Duverger* osoitti Suomen Pariisissa olevalle suurlähetystölle kirjeen, joka sittemmin virkateitse toimitettiin tiedoksi useille suomalaisille tutkijoille. Kirjeessä kerrotaan, että Pariisin I yliopiston tutkimuslaitos C.A.C.S.P. (= le Centre d'analyse comparative des systèmes politiques) ryhtyy vertailevasti tutkimaan puoli-presidenttivaltaisia hallitusjärjestelmiä eli järjestelmiä, joissa presidentti valitaan yleisillä vaaleilla ja joissa hänellä on tärkeitä valtaoikeuksia mutta joissa kuitenkin on pääministeri ja parlamentille vastuunalainen hallitus. Suomi on vanhin tällaisen hallitusjärjestelmän maista, ja kiinnostaa sen vuoksi erityisesti ranskalaisia tutkijoita. Lopuksi kirjeessä pyydetään tietoja kirjallisuudesta, jossa käsitellään Suomen poliittista järjestelmää ja erityisesti tasavallan presidentin ja hallituksen asemaa.

Toivomus täytettiin lähettämällä Suomesta kirjallisuustietoja ja kirjallisuutta.

Sain sitten Duverger'ltä 24 päivänä toukokuuta 1976 päivätyn henkilökohtaisen kirjeen. Hän toistaa siinä ajatuksen »puoli-presidenttivaltaisten» hallitusjärjestelmien yhteisestä tutkimisesta. Suomi näyttää kuuluvan vertailuun otettavien maiden joukkoon — hän sanoo — huolimatta kansanvaalin puuttumisesta ja v:n 1973 poikkeuslaista. Toiset vertailuun sisällytettävät maat ovat Ranska, Itävalta ja Portugali. Vielä kirjeessä kerrotaan, että tutkimukselle toivotaan saata-

van tukea Kansalliselta Tiedekomitealta (CNRS). Lopuksi Duverger pyytää minua selostamaan hänelle presidentin tosiasiallista roolia Suomen poliittisessa elämässä sekä pääministerin ja hallituksen asemaa.

Pyynnön mukaisesti panin kokoon parisenkymmentä liuskaa tietoja ja ajatuksia presidentin, pääministerin ja hallituksen reaalista rooleista Suomen poliittisessa elämässä. Lähetin kirjoitukseni Pariisiin marraskuussa 1976. Kiitollisena mainitsen tässä, että sain työni viimeisissä vaiheissa arvokasta apua Ranskan Helsingin suurlähettiläältä *Jacques Chazelle'ltä*.

Sittemmin en ole kuullut mitään asiasta. Onko kysymyksessä vain byrokratian hitaus vai muut syyt, ei ole tiedossani.

Kun minä nyt tämän *Paavo Kestarin* juhla kirjan välityksellä tavoitan Suomen valtio-oikeuden ja politiikan tutkijat, käytän tilaisuutta herättääkseni kysymyksen, eikö meidän olisi Suomesta käsin ryhdyttävä presidenttivaltais-parlamentaaristen hallitusjärjestelmien vertailevaan tutkimukseen, jopa ryhdyttävä oma-aloitteisesti ja aktiivisesti panemaan sitä vireille omalla tahollamme. Ensimmäisenä askeleena olisi luonnollisesti — jos hankkeeseen suhtaudutaan positiivisesti — muotojen löytäminen käytännöllisten toimien hoitamista varten. Alustavassa yhteydenpidossa ranskalaisten kanssa olisi sovittava ensimmäisistä yhteistoimintavaiheista. Nähdäkseni olisi lähdettävä liikkeelle vain Ranskan ja Suomen mukanaolosta yhteistoiminnan alkuvaiheissa, ja vasta myöhemmin harkittava, olisiko otettava yhteys myös Kreikkaan ja Portugaliin. Itävalta, joka on normaaliparlamentaarinen maa, olisi mielestäni jäävä syrjään.

Rohkenen pitää todennäköisenä, että tarpeellinen taloudellinen tuki olisi saatavissa Suomen Akatemialta. Tarvittavan erityiskirjallisuuden hankkimisessa Eduskunnan Kirjasto varmaan antaisi apua.